

Издательская группа ИНФРА-М–НОРМА, 1997. – 224 с.

2. Гибсон Дж. Л., Иванцевич Д. М., Донелли Д. Х. Организации: поведение, структура, процессы / Пер. с англ. – 8-е изд. – М.: Инфра-М, 2000. – 662 с.

3. Курс МВА по стратегическому менеджменту / Ред. Л. Фазй, Р. Рэнделл; Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2002. – 608 с.

4. Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників / Пер. з англ. – К.: Наук. думка, 2002. – 566 с.

5. Wiggernhorn W., Motorola U: When training becomes an education // Harvard Business Review. – 1990. – Vol. 68. – № 4 (July–August). – P. 71–83.

6. Прокопенко И. И. Управление производительностью: Практич. руководство / Пер. с англ. – К.: Техника, 1990. – 319 с.

7. Барабась Д. О. Залучення працівників до формування конкурентних переваг фірми за допомогою тимчасових цільових груп // Управління організацією: регіональні аспекти: Матеріали X міжнар. наук.-практ. конф., Чернівці, 12–13 квіт. 2006 р. / За ред. В.Г. Герасимчука. – К.: ІВЦ “Видавництво „Політехніка”, 2002. – С. 17.

УДК 330.320 : 656.13

М. В. Кутащенко

Запорізька державна інженерна академія

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ У СУЧАСНІЙ РИЗИКОЛОГІЇ

У процесі своєї діяльності підприємства стикаються з сукупністю різних ризиків, які відрізняються за місцем і часом виникнення, зовнішніми і внутрішніми факторами прояву, можливістю прогнозованості і т.п. На сьогоднішній день питання класифікації ризику являє собою досить складну проблему, яку намагалися вирішити багато авторів. Проте в літературі немає єдиного розуміння в цьому питанні. Одні вчені визначають класифікаційні ознаки, інші це роблять безвідносно до них.

Вагомий внесок у розробку теоретичних і прикладних проблем ризик-менеджменту, зокрема оцінки економічного ризику, зробили іноземні та українські науковці: А. П. Альгін, І. Т. Балабанов, І. А. Брижань, І. Р. Бузько, В. П. Буянов, П. І. Верченко, В. В. Вітлінський, О. А. Война, Л. В. Временко, В. В. Глущенко, І. В. Гончаров, П. Г. Грабовий, В. М. Гранатуров, В. Б. Живетін, С. З. Жизнін, І. В. Зайцева, А. Б. Камінський, Р. М. Качалов, © *М. В. Кутащенко, 2008*

Л. Г. Шаршукова, О. Б. Шевчук, Д. А. Штефаніч, О. І. Ястремський та інші.
Метою статті є визначити основні види ризиків та причини їх виникнення.

Ризик, як правило, поділяють на два типи – динамічний і статичний.

Статичний – це ризик втрат реальних активів унаслідок нанесення збитків власності, а також доходу через недієздатність організації. Цей ризик може призвести тільки до збитків.

Відповідно до причини втрат статичні ризики підрозділяють на ймовірні втрати в результаті: негативного впливу на активи фірми стихійних лих (вогню, води, землетрусів і т.п.); злочинних дій; прийняття несприятливого законодавства для підприємницької фірми.

На відміну від статичних ризиків, динамічні несуть у собі або втрати, або прибуток для підприємницької фірми. Їх ще можна назвати спекулятивними. Крім того, динамічні ризики, які призводять до збитків однієї фірми, можуть одночасно принести виграш для суспільства в цілому. Тому динамічними ризиками важко управляти [1, с. 608].

За ступенем впливу ризики бувають: чисті – означають можливість збитків чи нульового результату; спекулятивні – полягають у можливості одержання як позитивного результату, так і негативного.

За частотою реалізації ризику розрізняють: високі ризики, для яких характерна велика частота реалізації ризику, тобто ймовірність настання збитку; середні, яким властива середня частота реалізації ризику, тобто середня ймовірність настання збитку; малі ризики – з малою частотою реалізації ризику або ймовірністю настання збитку.

За ступенем обґрунтованості прийняття ризику класифікують на такі: обґрунтований (раціональний) – такий вид ризиків, які підприємство вирішує прийняти на себе і при цьому їх вплив на його діяльність буде мінімальним; частково обґрунтований – вид ризиків, ймовірність настання яких є досить великою, а у випадку невдачі підприємство може одержати нульовий ефект; авантюрний (азартний) – вид ризиків, який містить значну ймовірність недосягнення поставленої мети і понесення значного збитку.

За розміром можливого збитку ризики поділяють на катастрофічні, великі, середні та малі.

За ознакою прогнозованості ризику можна розділити на дві групи:

- прогнозовані – можна передбачити, виходячи з економічної теорії або господарської практики, але не можна визначити момент їх прояву;
- непрогнозовані – про які поки що нічого не відомо, тому неможливо оцінити їх вплив на ступінь і розмір ризику.

Залежно від сфери впливу або місця прояву ризику поділяють на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх відносяться ризики, які безпосередньо не пов'язані з діяльністю підприємства, а зумовлені змінами у зовнішньому

середовищі. Внутрішні ризики визначаються діяльністю власне підприємства [2, с. 45].

За рівнем виникнення ризики можуть бути класифіковані на: такі, що виникають на мікрорівні, тобто безпосередньо на підприємстві або у приватних осіб; ризики галузевого походження, які виникають у цілої групи підприємств певної галузі; міжгалузевого походження, наявність яких зумовлена впливом та залежністю окремих галузей і сфер економічної діяльності між собою; регіональні, що можуть спричинитися специфікою розвитку й управління окремими регіонами всередині країни; державні, які виникають на макрорівні і впливають на всі господарюючі суб'єкти країни; глобальні (світові) ризики, що виникають в економіці декількох держав або всієї світової співдружності, здійснюючи при цьому вплив на діяльність господарюючих суб'єктів цих країн.

Французькі економісти Л. Іхудт і К. Гольєр вказують на необхідність виділення залежно від характеру впливу на результати виробництва адитивного і мультиплікативного ризиків [3, с. 188]. Під адитивним вони розуміють ризик, який здійснює однаковий вплив на всі підприємства незалежно від їх розміру. Мультиплікативний ризик впливає на стан підприємства пропорційно до його розмірів.

Залежно від рівня економічного управління виділяють народногосподарський ризик (макрорівень) і ризик на рівні підприємства або фірми (мікрорівень) [4, с. 82].

За тривалістю дії розрізняють довгострокові (пов'язані із стратегічним впливом) і короткострокові (кон'юнктурні) ризики.

Відповідно до адекватності часу прийняття рішення про реагування на реалізовані ризики можна виділити: попереджувальні ризики – враховані при складанні планів розвитку підприємства, тобто до моменту їх появи та розроблення стратегії поведінки підприємства у випадку їх виникнення; поточні – ризики, які завчасно не передбачені, а також не відпрацьована стратегія поведінки підприємства у випадку їх виникнення і господарюючий суб'єкт реагує на них в момент їх виникнення (на перших стадіях); запізнілі – ризики, які не були передбачені підприємством при складанні своїх планів і стратегія поведінки підприємства визначається вже після їх виникнення.

Ризики виробників можуть бути екологічними, економічними і соціально-політичними.

Екологічний ризик можливий двох видів: зовнішній і внутрішній. Зовнішній пов'язаний з можливістю екологічних катастроф та їх, діяльністю в умовах забрудненого навколишнього середовища та одержанням збитків у результаті цього. Внутрішній ризик визначається можливістю забруднення довкілля внаслідок діяльності фірми та виникненням цивільно-правової відповідальності за таке забруднення, результатом якої буде накладення на

підприємство санкцій згідно з чинним законодавством.

Економічний ризик пов'язаний як з можливими змінами економічних чинників, так і загальними змінами в економіці, які перебувають практично поза прямим контролем окремих суб'єктів економічної діяльності.

Соціально-політичний ризик полягає в можливості зміни державою політичного курсу та внутрішнього законодавства, а також введення в дію незапланованих раніше соціальних програм або інших дій, основою виникнення яких є соціальна сфера (наприклад, страйки, зміни психологічного настрою суспільства і т.п.).

У перехідній економіці виникають цілком специфічні види ризиків, які можна назвати трансформаційними, або реформаторськими. Джерелом їх є невизначеність умов реформування, коли з'являється ймовірність не досягти в передбаченому періоді поставлених реформою цілей або досягти їх з більшими, ніж передбачалося, соціальними та економічними витратами [5, с. 22].

Залежно від конкретних причин виникнення всі економічні ризики можуть бути зовнішніми і внутрішніми. До зовнішніх відносяться ризик країн, валютний, ринковий ризик та ризик форс-мажорних обставин.

Ризики держав безпосередньо пов'язані з інтернаціональною діяльністю підприємств і банківських установ, наявністю глобального ринку і залежністю від політико-економічної стабільності країн-клієнтів або країн-контрагентів. Головні помилки, які припускає керівництво виробника, пов'язані з неправильною оцінкою фінансової стійкості іноземного клієнта. Ризик країн може бути ризиком конвертованості і трансферту.

Валютний ризик, або ризик курсових втрат, пов'язаний з інтернаціоналізацією ринку банківських операцій, створенням транснаціональних (спільних) підприємств і банківських установ та диверсифікацією їх діяльності.

Ці ризики можуть бути комерційними, тобто пов'язаними з небажанням або неможливістю боржника (гаранта) оплатити за своїми зобов'язаннями. У свою чергу, комерційний ризик поділяється на конверсійний (готівковий), який являє собою ризик збитків за конкретними операціями в іноземній валюті, і трансляційний (бухгалтерський), що виникає при переоцінці активів і пасивів зарубіжних філіалів і дочірніх фірм у національну валюту.

У цьому випадку розрізняють дві основні ситуації виникнення ризику: проста трансляція, при якій перерахунок ведеться за поточним валютним курсом, тобто на дату перерахунку; історична трансляція, коли перерахунок здійснюється за курсом на дату виконання.

Ринковий ризик пов'язаний з можливим коливанням ринкової процентної ставки як національної грошової одиниці, так і курсів іноземної валюти, із змінами структури конкуренції, споживчого попиту, цін на товари.

Ризик форс-мажорних обставин – це ризик виникнення подій або надзвичайних обставин, які не можуть бути повністю передбачені чи відвернуті будь-якими заходами і являють собою нездоланні перешкоди (наприклад, стихійні лиха, катастрофи і т.п.).

Внутрішні ризики залежать від виду підприємства.

Ризик податкової політики виникає через нестабільність податкового законодавства, підвищення податкових ставок, введення нових видів податків, індивідуальні рішення співробітників податкової служби про можливість використання певних пільг або застосування конкретних санкцій по відношенню до підприємства.

Ризик, пов'язаний зі зміною ситуації в окремій галузі, називається галузевим. Як відомо, всі галузі переживають становлення, піднесення, розквіт і занепад. Така циклічність відповідним чином відображається на доходах різних галузей і цінах акцій підприємств.

При виявленні галузевого ризику велику роль відіграє аналіз життєвого циклу товару, який характеризує можливість втрат при його збуті залежно від часу, який пройшов з його випуску. Дослідники виділяють чотири стадії життєвого циклу товару: впровадження, зростання, зрілість і спад.

Упровадження – період появи товару на ринку і поступового збільшення його продажу. Підприємства в цей час практично не отримують прибутку від реалізації через високі витрати, пов'язані з упровадженням нового товару. Зростання – період швидкого визнання товару на ринку і помітного збільшення прибутку від його реалізації, зрілість – поступового сповільнення темпів зростання продажу, оскільки товар дістав визнання більшості покупців. У цей час прибуток спочатку досягає максимального значення, а потім знижується через появу на ринку товарів – аналогів. Спад – це період різкого зниження обсягу продажу і прибутку в результаті падіння попиту на товар.

Під технічним розуміють ризик, пов'язаний з процесом виробництва різних видів продукції та здійсненням послуг. Його можна класифікувати по чотирьох групах; а саме пов'язаний з: організацією виробництва; виробництвом, яке характеризується шкідливими умовами праці; можливим забрудненням навколишнього середовища через аварії на технологічному обладнанні; загрозою життю людей (видобуток вугілля, пасажирські перевезення і т.п.).

Діловий ризик – це невизначеність стосовно майбутнього доходу від основної діяльності підприємства, тобто можливість того, що підприємство не зможе ефективно закінчити оборот своїх активів. Чим більші постійні витрати підприємства, тим вищий діловий ризик.

Комерційний ризик виникає в процесі будь-якої діяльності, пов'язаної з виробництвом продуктів та наданням послуг, їх реалізацією,

товарно-грошовими і фінансовими операціями, транспортуванням товарів (транспортний ризик).

Класифікація транспортного ризику вперше розроблена Міжнародною торговою палатою в Парижі 1919 року. В теперішній час транспортні ризики класифікуються за ступенем і відповідальністю по чотирьох групах: E, F, C, D.

Група E включає ситуацію, коли постачальник (продавець) тримає товар на власних складах (Ex Works). Ризик приймає на себе постачальник до моменту прийняття товару покупцем. Ризик транспортування від приміщення продавця до кінцевого пункту вже приймається покупцем. Група F містить три конкретні ситуації передачі відповідальності і ризиків: FCA – ризик і відповідальність продавця переносяться на покупця в момент передачі товару в умовному місці; FAS – відповідальність і ризик за товар переходять від постачальника до покупця у визначеному договором порту; FOB – продавець знімає з себе відповідальність після розвантаження товару з борту судна. Група C включає ситуації, коли експортер, продавець укладає з покупцем договір на транспортування, але не приймає на себе ніякого ризику. Це наступні конкретні ситуації: CFK – продавець оплачує вартість транспортування до порту прибуття, але ризик і відповідальність за збереження товару і додаткові витрати бере на себе покупець; CIF – крім обов'язків, як у випадку CFK, продавець забезпечує та оплачує страховку ризиків на час транспортування.

Остання група D означає, що всі транспортні ризики лягають на продавця. До цієї групи відносять такі ситуації: DAF – продавець приймає на себе ризики до певного державного кордону, а далі – покупець; DES – передача ризиків продавцем покупцю відбувається на борту судна; DEQ – передача ризиків у момент прибуття товару в порт; DDU – продавець приймає на себе транспортні ризики до визначеного договором місця (частіше всього це склад) на території покупця; DDP – продавець відповідає за транспортні ризики до певного місця на території покупця, але покупець оплачує їх.

Інноваційний ризик полягає в можливості втрат від впровадження новачій у різних сферах господарсько-виробничої діяльності підприємства, які можуть не знайти попиту на ринку.

Фінансовий (кредитний) ризик виникає в сфері відносин підприємств з банками та іншими фінансовими інститутами, а також пов'язаний з невиконанням суб'єктом економічної діяльності своїх фінансових зобов'язань (прострочення платежів, несвоєчасне повернення кредитів і т.п.). У більш вузькому визначенні його пов'язують з фінансовим ліверіджем, тобто відношенням боргу до звичайного акціонерного капіталу, який фірма використовує для фінансування активів. Фінансові ризики – це спекулятивні ризики. Інвестор, здійснюючи вкладення капіталу, заздалегідь знає, що

можливі як доходи, так і збитки в результаті проведення будь-якої операції в фінансово-кредитній та біржовій сферах. До фінансових ризиків відносяться: кредитний, процентний, валютний, втрачених фінансових зисків, венчурний, операційний.

Портфельний ризик полягає в імовірності втрати по окремих типах цінних паперів, а також за всіма категоріями кредитів.

Ризик втраченого фінансового зиску – це ризик настання опосереднених фінансових збитків (недоотримання прибутку) внаслідок нездійснення будь-якого заходу (наприклад, страхування) чи зупинки певного виду господарської діяльності.

Венчурний ризик пов'язаний з кредитуванням і фінансуванням науково-технічних розробок та винаходів, які характеризуються підвищеним ступенем ризику. Основним методом зниження ризику венчурного капіталу є диверсифікація інвестицій. Новим підприємствам характерні три види венчурних ризиків, які пов'язані з:

- технічними нововведеннями;
- економічним або організаційним аспектом виробництва;
- молодістю підприємства.

Операційні ризики пов'язані в основному з торговими операціями, а також з договорами відносного фінансового інвестування та дивідендними виплатами.

Передрозрахунковий ризик – це ризик того, що контрагент не виконає своїх зобов'язань по угоді до розрахунків і банку доведеться замінити цей контракт угодою з іншими контрагентами по існуючій (і, можливо, несприятливій) ринковій ціні.

Здійснення інвестиційного проекту проходить дві стадії: на першій кошти інвестуються в різні активи, будівництво об'єктів або закупівлю оборотних фондів, на другій – повертаються вкладені кошти і проект починає приносити прибуток.

На першій стадії проекту виділяють такі ризики: технічних помилок у проекті; неправильного оформлення юридичних прав (власності або оренди на земельну ділянку чи об'єкти нерухомості, а також дозволу на будівництво), підвищення кошторису внаслідок подорожчання вартості будівництва.

На другій стадії проекту існує ризик того, що він не окупиться. Для цієї стадії характерні всі види підприємницького ризику: помилкової стратегії; вибору товарів і споживачів (сегменту ринку); неправильної оцінки кон'юнктури ринку (співвідношення попиту і пропозиції, потенційної місткості ринку, ступеня конкуренції, цінової політики тощо); нестабільності податкового законодавства, кредитно-грошової політики, митних правил тощо.

Залежно від форми інвестування виділяють ризик:

- реального інвестування, пов'язаний із невдалим вибором місця розташування об'єкта, який споруджують; збоями у постачанні будівельних матеріалів і обладнання; значним зростанням цін на інвестиційні товари; вибором некваліфікованого чи нечесного підрядника тощо, що затримує впровадження в експлуатацію об'єкта інвестування або знижує дохід (прибуток) у процесі його експлуатації;

- фінансового інвестування, пов'язаний із непродуманим підбором фінансових інструментів для інвестування, фінансовими труднощами чи навіть банкрутством окремих емітентів, непередбачуваними змінами умов інвестування, прямим ошукуванням інвесторів тощо.

Отже, можна зробити наступні висновки: ризики об'єктивні для всіх суб'єктів економіки, тобто підприємство діє в умовах ризику, хоче воно того чи ні; всі можливі види ризиків необхідно ретельно вивчати економічним суб'єктам; невиправданий ризик може призвести до банкрутства підприємства, перестраховування – до втраченого зиску і навіть втрати ринку.

Література

1. Вербицька Г. Л. Вибір заходів обмеження економічного ризику // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2004. – Вип. 189, т. 2. – С. 607–615.
2. Гончаров І. В. Ризик та прийняття управлінських рішень. – Х.: ХПУ, 2003. – 150 с.
3. Eckhoudt L., Gollier Ch. Risk: Evaluation, Management and Sharing. – Prentice Hall, 1995. – P. 187–188.
4. Івченко І. Ю. Економічні ризики. – К.: “Центр навчальної літератури”, 2004. – 304 с.
5. Гранатуров В. М., Шевчук О. Б. Ризики підприємницької діяльності. – К.: Зв'язок, 2000. – 149 с.